

A próza ideája

Részletek

Az anyag ideája

A döntő tapasztalat az, amelyről azok, akiknek volt ilyen, azt mondják, olyan nehéz elmesélni, hogy még csak nem is egy tapasztalat. Ez nem más, mint az a pont, amelyben a nyelv határait érintjük. De amit ekkor megérintünk, az nyilvánvalóan nem annyira új és hatalmas dolog, hogy a leírásához hiányoznának a szavak: ez inkább anyag [*materia*], abban az értelemben, ahogyan azt mondjuk, „Britannia ügye” [*materia di Bretagna*] vagy „belemenni az anyagba” [*entrare in materia*], vagy akár „tárgymutató” [*indice per materia*].¹ Aki ebben az értelemben megérinti az anyagát, az egyszerűen megtalálja a szavakat a mondáshoz. Ahol a nyelv véget ér, nem a kimondhatatlan, hanem a beszéd anyaga kezdődik. Aki soha nem jutott el, mint egy álomban, a nyelvnek ehhez a faszzerű szubsztanciájához, melyet az antikok *silvanak*² neveztek, az, még ha hallgat is, a reprezentációk fogja.

Olyan ez, mint azoknak az esete, akik egy látszólagos halál után visszatértek az életbe: valójában egyáltalán nem halottak (különbön nem tértek volna vissza), és nem is szabadultak meg annak szükségességétől, hogy egy nap meg kell halniuk; megszabadultak azonban a halál képzetétől. Ezért, amikor arról kérdezik őket, hogy mi történt velük, nincs amit mondaniuk a halálról, de sok történethez és sok szép fabulához találnak anyagot az életükről. [...]

DOI: 10.61901/Kellek.2023.70.01

Giorgio Agamben: *Idea della prosa*. Quodlibet, Macerata, 2013, 15, 27, 41, 51–52, 59–60, 63–64, 71–72. (Az összes lábjegyzet tőlem származik. Köszönettel tartozom Szabó Henriettának, aki a fordítást az eredeti szöveggel egybevetette: értékes javításai és megjegyzései nagyban hozzájárultak a fordítás megvalósulásához. – A fordító.)

- 1 A szerző itt értelemszerűen az olasz *materia* jelentéseivel játszik, mely, akárcsak az angol *matter*, egyszerre jelent anyagot és ügyet/tárgyat.
- 2 Azaz: erdőnek.

A hivatás ideája

Mihez hűséges a költő? Mert itt bizonyára olyasvalamiről van szó, amit nem lehet tétélekben rögzíteni vagy hitcikkelyekben memorizálni. De hogyan lehet megőrizni egy hűséget anélkül, hogy valaha valaki – akár önmagának is – megfogalmazná azt? Minden alkalommal el kell hagynia az elmét, amint megállapodik benne.

Egy középkori glosszárrium így magyarázza a *dementicare* neologizmus jelentését, mely az irodalmi *oblivisci*-t helyettesítve került használatba: *dementicastis: oblivioni tradidistis*. Az elfelejtett nem egyszerűen törölt, félrehagyott, hanem: átadott a feledésnek. Ennek a felfoghatatlan hagyománynak a sémáját a legtisztább módon Hölderlin exponálta, amikor a szophoklészi *Oidipusz* fordításához írt jegyzeteiben azt írja: az Isten és az ember, „hogyan az égiek emléke ne tűnjön el, a hűtlenség mindent-felejtő formájában kommunikálnak”.

A hűség ahhoz, amit nem lehet tematizálni, de nem is lehet egyszerűen elhallgat(tat)ni, egyfajta szakrális árusítás [*tradimento*], amelyben az emlékezet, hirtelen fordulva, mint egy szélörvény, feltárja a feledés hófödte homlokát. Ez a gesztus, emlékezet és felejtés eme fordított ölelése, mely érintetlenül őrzik meg középpontjában a fel nem idézett [*immemorato*] és a felejthetetlen [*indimenticabile*] azonosságát, a hivatás. [...]

A szerelem ideája

Egy idegen lény intimitásában élni és nem közelebb hozni, ismertté tenni, hanem idegenül, távolian tartani, sőt: megjelentlenül [*inapparente*] – annyira megjelentlenül, hogy az ő neve mindent tartalmaz. És még viszontagságok között is, nap nap után nem lenni más, mint az örökké nyitott hely, az örökké tartó fény, amelyben az az egy, az a valami örökké kiállítva és elfalazva nyugszik. [...]

A hatalom ideája

Talán csak az élvezetben veszíti el az Arisztotelész géniusza által kitalált két kategória, a potencia és aktus, a mostanra már sztereotipikussá vált

homályosságát, és válik egy pillanatra átlátszóvá. Az élvezet – áll abban az értekezésben, melyet a filozófus a fiának, Nikomakhosznak ajánlott – az, aminek formája minden pillanatban teljes, állandóan aktusban van. Ebből a meghatározásból következik, hogy a potencia az élvezet ellentéte. [A potencia] Az, ami soha nincs aktusban, ami mindig elvétí a célját; egyszóval: fájdalom. És ha az élvezet, e meghatározás szerint, sohasem történik időben, akkor a potencia lényegében inkább időtartam lesz. Ezek a megfontolások lehetővé teszik, hogy fény derüljön a hatalmat és potenciát összekötő titkos összefüggésekre. A potencia fájdalomra ugyanis eltűnik abban a pillanatban, amelyben az átmegy cselekvésbe. De léteznek mindenütt – még bennünk is – olyan erők, melyek arra kényszerítik a hatalmat, hogy önmagában szoruljon. Ezekre az erőkre alapozza magát a hatalom: a potenciának az aktusától való elszigetelése, a potencia megszervezése. Összegyűjtve a fájdalmat, a hatalom erre alapozza az autoritását: szó szerint beteljesületlenül hagyja az ember élvezetét.

Ami azonban ily módon elvész, az nem csupán az élvezet, hanem maga a potencia értelme és fájdalomra. Végtelenné válva, áldozatul esik az álomnak és a legszörnyűbb kétértelműségeket tartja fenn önmagáról és az élvezetről. Elferdítve jó kapcsolatát útnak és célnak, kutatásnak és alkalmazásnak, a fájdalom csúcspontját – a mindenhatóságot – a legnagyobb tökéletességgel téveszti össze. De csak mint a potencia vége, csak mint abszolút impotencia, emberi és ártatlan az élvezet; és csak mint feszültség, amely homályosan sejteti válságát, feloldó ítéletét, fogadható el a fájdalom. A[z elvégzett] munkában, ahogy az élvezetben, az ember végre saját impotenciáját élvez. [...]

A politika ideája

A teológia szerint a legnagyobb büntetés, amelyet a teremtmény magára vonhat, amelyre valóban nincs orvosság, nem Isten haragja, hanem a felejtése. Ugyanis haragja még ugyanabból az anyagból van, mint az irgalma: de ha gonoszságunk csordultig töltötte a mértéket, akkor még Isten haragja is elhagy bennünket. „Itt a szörnyű pillanat – írja Origenész –, a szélsőséges pillanat, amelyben többé nem büntetnek minket bűneinkért: amikor átlépjük a gonoszság mértékét, a féltékeny Isten elfordítja tőlünk buzgalmát: »féltékenységem« – mondja – »elhagy téged, nem bocsátkozom többé haragba a te ügyed miatt»”.

Ez az elhagyás, ez az isteni felejtés, minden büntetésen túl, a legkifinomultabb bosszú, amit a hívő úgy fél, mint az egyetlen helyrehozhatatlant,

amely elől gondolatai rémülten vonulnak vissza: mert hogyan gondolhatná el bárki is azt, amiről még az isteni mindentudás sem tud már semmit, ami örökre ki lett ürítve Isten elméjéből? Arról, aki ebbe az elhagyatottságba fut, azt mondja Bernanos, hogy „nem feloldozott vagy elítélt, jegyezd meg: elveszett”.

Van azonban egy egyedi eset, amelyben ez az állapot megszűnik nyomorúságosnak tűnni és elnyeri különleges örömét: ez a meg nem keresztelt gyermekeké, akik az eredendő büntől eltérő vétek nélkül haltak meg és örökké a limbusban lakoznak, az esztelenek [*dementi*] és igaz pogányok társaságában. *Mitissima est poena puerorum, qui cum solo originali decedunt*. A limbus, az alvilág eme örök szegélyének büntetése, a teológusok szerint, nem jár szenvedéssel, nem ismer sem lángot, sem kínt: ez csupán egy privatív büntetés, amely Isten látásának örökös hiányából áll. De ettől a hiánytól a limbus lakói, a kárhozottaktól eltérően, nem éreznek fájdalmat: mivel csak természetes megismeréssel rendelkeznek és nem a természetfelettil, melyet a keresztség által ültettek belénk, nem tudják, hogy meg vannak fosztva a legfőbb jótól, vagy ha tudják (ahogy egy másik vélemény elismeri), nem sajnálhatják jobban, mint amennyire egy értelmes ember sújtaná magát amiatt, hogy nem tud repülni. (Ha ugyanis szenvednének, mivel egy olyan vétektől szenvednének, amit nem tudnának kijavítani magukban, fájdalmuk azzal végződne, hogy kétségbe ejtené őket, mint az a kárhozottakkal történik, és ez nem lenne igazságos.) Továbbá: a testük, ahogy a boldogoké, áthatolhatatlan, de csak az isteni igazságosság működése tekintetében; egyébként természetes tökéletességüket teljességében élvezik.

A legnagyobb büntetés – Isten látásának hiánya – így természetes örömbe fordul át: nem tudnak, soha nem is fognak tudni Istenről. Ezért lakoznak gyógyíthatatlanul elveszetten, fájdalom nélkül az isteni elhagyatottságban: nem Isten felejtette el őket, hanem ők azok, akik már mindig is elfelejtették Őt, az ő felejtésükkel szemben nyugszik tehetetlenül az isteni felejtés. Mint címzett nélkül maradt levelek, úgy maradtak végzet nélkül ezek a feltámadottak. Nem boldogok, mint a kiválasztottak és nem is kétségbeesettek, mint az elkárhozottak, vég nélküli reménységgel vannak eltelve.

Ez a limbusi természet a titka Bartleby-nek, Melville karakterei közül a legantitragikusabbnak (még akkor is, ha emberi szemmel semmi sem tűnik vigasztalanabbnak, mint a sorsa) – és ez a kiirthatatlan gyökere annak a „nem óhajtom”-nak, amellyel szemben, az istenivel együtt, minden emberi értelem megtörik. [...]

Amióta a liturgia reformja újra bevezette a misébe a hívek között váltott békejelet, nem minden kényelmetlenség nélkül vették észre, hogy őszintén figyelmen kívül hagyták, mi lehet egy ilyen jel egyáltalán, és mivel figyelmen kívül hagyták, néhány pillanatnyi zavarodottság után, az egyetlen otthonos gesztushoz folyamodtak és túl sok meggyőződés nélkül, kezet fogtak. Békegesztusuk ugyanaz a gesztus volt, mely a piacok és falusi vásárok alkudozásaiban az egyezsége jutást szentesíti.

Hogy a béke kifejezés eredetileg egy paktumot és egy egyezményt jelölt, már az etimológiájában is írva van. De a kifejezés, mely a latinok számára azt az állapotot jelölte, amely ebből a paktumból eredt, nem a *pax* volt, hanem az *otium*, amelynek bizonytalan megfelelői az indoeurópai nyelvekben: (görög *αῦσιος*, üres, *αῦτως*, hiába; gót *aupeis*, üres; izlandi *aud*, elhagyatott) az üresség és a végesség hiányának szemantikai szférája felé konvergálnak. A béke gesztusa tehát csak egy pusztá gesztus lehet, ami nem akar mondani semmit, ami a kéz tétlenségét és ürességét mutatja. És ilyen valójában számos népnél a köszöntés gesztusa; és talán éppen ezért, mert a kézfogás ma egyszerűen egy köszönési mód, van az, hogy a pap által hívva, a hívek (ön)tudatlanul folyamodnak ehhez a színtelen gesztushoz. Az igazság azonban az, hogy nincs és nem is lehet jele a békének, mert igaz béke csak ott lenne, ahol minden jel be lett teljesítve és kihalt. Minden harc az emberek között valójában a(z) (f)elismerésért folyik, és a béke, amely az ilyen harcot követi, csupán egy egyezmény, amely a kölcsönös és bizonytalan (f)elismerés jeleit és feltételeit intézményesíti. Egy ilyen béke mindig és egyedül a nemzetek és a jog békéje, egy nyelvbéli azonosság (f)elismerésének fikciója, amely a háborúból ered és a háborúban fog végződni.

Nem a garantált jelekre és képekre való hivatkozás, hanem az, hogy nem ismerhetjük (f)el magunkat egyetlen jelben és egyetlen képből sem: ez a béke – vagy, ha úgy tetszik, az az öröm, amely ősbibb a békénél, és amelyet egy csodálatos ferences példabeszéd úgy határoz meg, mint a (f) el nem ismerésben [*non riconoscimento*] való – éjjeli, türelmes, hontalan – lakozást. Ez az emberiség tökéletesen üres ege, a meg nem jelenésnek [*inapparenza*] az emberek egyetlen hazájaként való expozíciója. [...]

A dekadencia fogalmában rejlő hazugság legfarizeusabb aspektusa az a pedanteria, amellyel éppen abban a pillanatban, amelyben a hiányt és hanyatlást siratják és a vég előjeleit rögzítik, minden nemzedék új tehetéseket számol és új formákat és korszakos tendenciákat katalogizál a művészetekben és a gondolkodásban. Ebben a piti, gyakran rosszhiszemű számíttatásban éppen az egyetlen összehasonlíthatatlan nemesi cím vész el, melyet korunk joggal követelhet a múlttal szemben: *az, hogy nem akar többé történelmi korszak lenni*. Ha érzékenységünk egy vonása valóban megérdemli a túlélést, akkor az a türelmetlenség és szinte émelygés, amit azzal a kilátással szembesülve érzünk, hogy minden kezdődik előlről, még ha a legjobb módon is: új műalkotások, a viselkedés vagy divat új jelei előtt – amikor, miután egy időre meglazította őket, a hagyomány újracsomózza a saját romlott, ősi szövetének szárait –, van valami bennünk, ami, még ha esetleg csodálkozik is, nem tudja visszatartani a rémület borzongását.

Éppen ez vész el korunk vak vágyában, hogy mindenáron korszak legyen, még ha a korszak lehetetlenségének korszaka is: a nihilizmus korszaka, pontosabban. Az olyan fogalmak, mint a posztmodern, az új reneszánsz, a metafizikán túli emberiség, elárulják a progresszivizmusnak a dekadencia minden gondolatában, sőt, még a nihilizmusban is elrejtett szemcséjét: a lényeg, mindenesetre, hogy ne késsünk le az új korszakról, amely már megérkezett vagy meg fog érkezni vagy, legalább, megérkezhet, és amelynek jelei már adottak körülöttünk, hogy megfejtsek őket. És semmi sem szomorúbb annál a grimasznál [*sberleffo*], amellyel, az általános levertségben, a ravaszok megfosztják a hozzájuk hasonlókat szenvedéseiktől, azt bizonygatva, hogy ezek csak az új korszakos boldogság számukra ideiglenesen olvashatatlan hieroglifái. Másfelől azok, akik egyszerűen legyintenek az emberiség végének fantomára [*fantasma*], nem rejtegetik nosztalgiájukat mindaz iránt, ami, mindennek ellenére, olyan jól folytatódhatott volna.

Mintha ezen az alternatíván túl nem lenne az egyetlen sajátosan emberi és szellemi lehetőség: a kihalás túlélése, az idő és a történelmi korszakok végének átvágása nem a jövő vagy a múlt, hanem az idő és történelem szíve felé. A történelem, ahogy mi ismerjük, eddig, ténylegesen, nem volt más, mint saját szüntelen elnapolása, és egyedül ott, ahol lüktetése abbamarad, van remény a belé zárt esély megragadására, mielőtt az egy további történelmi-epochális küld(et)ésben lenne elárulva [*tradita*].³

3 Az olasz *tradita* itt egyszerre utal az *árulásra* (a szó tulajdonképpeni és átvitt értelmében), valamint a történelmet megalapozó *hagyományozásra*, *hagyományozódásra*.

Makacs erőfeszítésünkben, hogy időt adjunk magunknak, mellőzzük ennek az adománynak a jelentését, mint ahogy szüntelen beszélésünkben [*prender parola*] is éppen a nyelv értelme az, ami elvész.

Ezért nem akarunk új műalkotásokat és gondolatműveket, nem vágyunk a kultúra vagy társadalom új korszakára: amit akarunk, az a korszak és társadalom megmentése a hagyományban való tévelygésétől, megerősítve – az elhalaszthatatlan és nem korszakos – jót, amit az tartalmaz. E feladat felvállalása lenne az egyetlen etika, az egyetlen politika, mely felérne a pillanathoz. [...]

Ilyés Zalán-György fordítása

